

DCEC (i sense relació amb *gotornons* i la seva variant *botornons*).

¹ Ús que retrobem en altres llengües romàniques, com el sard *butone*, *-oni*, on més aviat sembla que no sigui catalanisme, puix que és comú a tots tres dialectes: Logudoro, Campidano i Gallura (Spano, *Diz.*, s. v. *testicolo*). — ² Per a aquests noms del botó del carro, en cèltic i en romànic, veg. Schuchardt (*Litbl.*, 1890, 462, i *ZRPh.* xv, 101), Jud (*ASNSL* cxxiv, 386), Tappolet (*Rom.* xlix, 481-585), Wartburg (*FEW* I, 663), i Bolelli (*ItDial.* xvii, 161). Però en la meua opinió no comptem amb una prova ferma que no surtin del romànic o no hi hagi mera coincidència, ben fàcil en mots de forma tan poc característica. — ³ El cast. *un botones* 'minyó que transmet missatges', que no s'usava encara (crec que ni en cast.) fins cap a 1915, és mot innecessari, en lloc del qual és tradicional usar en català *un vailet, grum o xerric*.

BOTORN, 'vent calent de cap a migjorn, que causa xafogor i fa ploure a l'estiu, i fon les congestes quan bufa a l'hivern', mot del nostre Ponent i dels Pirineus centrals, germà del cast. *bochorno*, i provinent del ll. VÜLTÜRNUS, nom del mateix vent. □ 1.^a ²⁵ *doc.*: 1914, BDC II, 79.

On es registra la forma *boltorn* amb referència a Fraga, com a nom del vent. Allí mateix he anotat jo *boltoörn*, com a mer nom de punt cardinal, per indicar la direcció del Sud (1956). Cap a Andorra s'havia usat *fogory* per al vent, provinent del ll. FAVONEUS. En el parlar mig-aragonès de Cercuran, a les Viles del Turbó, se sentia fins fa poc *botorno*; ara ja més aviat en la forma castellana «*plaurá*, perquè fa *boçorno*» (1965) però entenen-ho (fins en aquesta frase) com a nom del vent. Per altra banda, la forma etimològica amb *-it-* se sent encara molt endins de l'Alt Aragó, com ara a Bielsa, on jo mateix he sentit *bolitúrno* (d'acord amb el tractament popular metafònic de la ü en alt-aragonès); allí el vaig anotar sobretot amb referència a l'hivern, en què es pot convertir en torb, però també fon la neu («levantia nieu e mete buena cosa de *koy-éestas*», 1965); corrent allí també és *emboltornarse* «abotagarse, hincharse el cuerpo» (veg. el llibre de Badia), que correspon al nostre *embotornar-se*, *-nat*, ⁴⁵ descabdellament natural del sentit, perquè tenim la sensació d'estar així quan fa xafogor; en català hi ha hagut, de més a més, influència de *BOT* i *BOTIR-SE*. Per al cast. *bochorno*, veg. DCEC, s. v. Però en parlars de tipus aragonesos també s'havia usat una variant fonètica com l'explicada abans: així en el Fuero de Navarra dels Ss. XIII-XIV «de partes de la madre --- de partes de sierzo nin de *buchurno*» (*MzPi.*, *Antol. de Pros.*, p. 231, n. 3).

Cabrera en el seu *Diccionario de Etimologías de la l. Castellana* ens recorda que a l'Aragó és també el vent SE. i que això coincideix amb un ús de Columella que el fa sinònim de *curus*, en descriure'ns com a brusa les collites «velut halitu flammeo fructus uratur» (*De Re Rust.* v, v); veg. encara Baist, *ZRPh.* vi, ⁶⁰

116ss. i Cejador, *Tesoro de la L. Cast.*, vol. VII. Altament l'àrea del mot, pel Nord, no s'interromp bruscament pels Pirineus, perquè *bautourn* 'vent SO.' s'empra fins a Luixon (Sarrieu-Rohlfs, *BhZRPh.* LXXXV, § 156).

DERIV.: *Embotornar*, veg. supra, amb variant *botornat* 'botinflat' [S. xv, *DAG.*]: «la mula, qui fon picade / en terra l'agué lensat, / la cara tench *enbotornade* / ab les arpes del gat» en uns versos del S. xv, escrits o trobats a StBartomeu del Grau (*RHis.* xxviii, 398); «respectant el dol de sa germana, que de continu, ab els ulls *embotornats*, havia de fer esforços extraordinaris per dissimular la tristesa de son cot», MVayreda (*Sang Nova*, III, xiii, 237); «en Pau estava groc i *embotornat*, i no podia arribar a obrir els ulls, de la pruitja que li feien caure en ells les gotes de la gran suor que li amarava la cara», Ruyra (*Pinya de Rosa* II, 95); «un pocapena que no s'havia ficat al llit, i que es presentà amb els ulls *embotornats* per la borniassa del tiberi», Coromines (*Pigmalió*, XIII, 178); algunes vegades, però, amb el sentit secundari 'embalbit, ensopit' (fr. *engourdi*): «la natura, que, *embotornada* i emperesida per la boira, sembla que fins degui suspendre totes ses forces vitals per entregar-se a un ensopiment», Massó Torrents (*Croquis* II, 35); cf. Spitzer, *LexikK.* 34-35 (que en *ZRPh.* XLIV, cita un palermità *butur(n)u di gaddazzi* «persona molto grossa, poco agile» que més que provinent d'això degué ser contaminat pel mot català). *Embotornament. Desembotornar.*

BOTXA, 'bola de fusta grossa amb què juguen', 'bossa que fa un vestit', antigament *botxes* 'babarotes que es fan per esporuguir', pres de l'it. *bòccia* 'bola grossa', 'bombolla', 'ampolla ventruda', del mateix origen pre-romà que el fr. *bosse* 'bony, gel', i cat. dial. BOSSOGA. □ 1.ª *doc.*: c. 1390-95.

Fer botxes, en efecte ja era usat per Eiximenis: «dix Jhesu Christ --- aquell qui de fer ma volentat haurà vergonya davant los hòmens --- aquests són axí com a *mi<n>yons* qui han pahor cant hom los fa *botxes*: e iquè són los escarns dels hòmens sinó *botxes* e fadrinees? qui són emperò de tanta malícia que lo diable ne fa sos affers», *Llibre de les Dones*, cap. 58 ms. A, f° 45r2, igual que en I). És a dir les babarotes, ganyotes o carasses que es fan a una criatura per espantar-la, sigui mostrant-se al descobert o tapat com un papu. Ja abans hi apareix per les que feia una mala muller al seu marit escarnint-lo des de darrere.¹

La *tx* per si sola ja revela un italianisme, gens sorprenent quan es tracta del país que ens ha donat *farses*, *carnavals*, *botargues*, *putxinellis*, *arlequins*, *pallassos*, *fantotxes*... En italià *bòccia* és la gran bola de joc, la bombolla, també la «fandònia» o 'falòrnia'. Sembla ja tractar-se de variants del nostre mot en el *Torcimany* de L. d'Aversó (c. 1390-5), entre rimes en *ó* tancada «*botxa* per lo pas qui ha axí nom; *botxa*, per estog e arnès de cames; *botxa* [verb] per *botar*», si bé es probable que en aquells temps la major part no fossin més que d'ús personal i limitat. Més tard la més es-